

döbönt rá. De valóban megalázta-e Kamillát az életét máshol és másképp (bár logikátlanul és meggondolatlanul) kereső Dániel? „Nem ő tartott ki hat éven át egy Dánielhez fűződő rögeszme mellett, hazudva — mindig csak kicsit —, de hazudva egyfolytában?”

Illés Endre írja egy helyen: „A regényíró fejezethosszat gondolkozhatik, jellemezhet, kísérletezhet, boncolhat, elemezhet, halmazhat, míg a novellistának két-három mondattal kell életre és életbe rántania hőseit.” E pontos meghatározást, illetve különbségtételt figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Ács Margit írásai egy par excellence novellistára vallanak. (Bár kíváncsiak lennénk arra is, hogy az író a nagyobb epikai formával hogyan birkózna meg.) A kötet írásai egyébként a klasszikus, de a modern próza újításait is felhasználó novella szabályai szerint íródtak. (Egyébként Ács Margit nem hoz radikális formai újítást, sőt, olykor nagyon is hagyományosnak tűnik a forma.) Egységes filozófiájuk, a modus vivendivel kapcsolatban határozott állásfoglalásuk van ezeknek a novelláknak. Ám a konkrét ábrázolásnak nem kell megküzdenie az elvont tételekkel. Ács Margitnak az írás minden csínja-bínja a kisujjában van. A már említett helyzetteremtő és jellemábrázoló képességen kívül az invenciózus szerkesztés, a remek párbeszédek is hozzájárulnak az írás sikeréhez. Ács Margit jó megfigyelő, szenvedélytelen kommentátor, kevés szóval is sokat mond. Néha egy-két jelzővel ábrázol embereket. Jó érzéke van a konfliktushelyzetek, a kritikus pillanatok megválasztásához.

Nagy várakozással nézünk Ács Margit irodalmi fejlődése elé. Bár kötete egyetlen színvonalú, az (értékben különböző) írói rátalálás mellé kudarcra nem hozhatunk példát. A novellák után található évszámok is megnyugtatók: a könnyváltó soraink ellenére további nyugtalanságot kívánunk Ács Margitnak. (*Szépirodalmi* 1977.)

OLASZ SÁNDOR

Újhelyi János: Feketevágás

Kortárs, sorstárs, osztályostárs könyvét aligha olvashatja hideg tárgyilagossággal az ember. Tanúk szembesítése ez, éppolyan izgalmas is. Úgy történt csakugyan! Te miért emlékszel másként? Miért emlékszünk egyformán? Igazából egy másik könyvvel lehetne csak válaszolni a rengeteg rajzó kérdésre, ezúttal mégis belül kell maradnunk a recenzió kerítésén.

A hasonlóság, azonosság, vagy a feltűnő különbségek jelentik-e vajon a nagyobb izgalmat, amikor Varga Sanyika (ő játssza a tizenéves Újhelyi Jancsit a legtöbb novellában) történeteit olvasom? Milyen kísértetiesen (és bizonyára általánosíthatóan) egyező élmény a kamaszkor küszöbén állva szembetalálkozni az első valódi csalódással: a felnőttek világa más, mint hittük. Azt gondoltuk, ott már gyermeki füllenéseinkről is le kell szoknunk, s íme, ők vaskos hazugságokat hisznek el egymásnak, számunkra érthetetlen közös megegyezés alapján. Manipuláció, mondanák ma, de akkor a fogalmat nem ismertük, igazság és álság szembesülését szenvedtük, akár Nyilas Misi, csak éppen más korban, s egészen más helyzetben. Varga Sanyika például Kukkantó Marcit, a gyermekújság vagány munkatársát keresi, kivel évek óta váltják a levelet. Vidám, szavunkat-gondunkat értő cimbora helyett azonban jócskán kopaszodó, enervált, pálinkaszagú úriember áll eléje a folyosón. Szerepet alakított csupán, soha nem érdekelte hát a falusi úttörőkről szóló levél, azt sem tudja valójá-

ban, ki ez a parasztkölyök, aki fölkereste. Mennyire más, mégis rímelő a magam története. A „soha ki nem bomlott”, mert ősz elején fagyban összezsugorodott gypot gubóit csipegetjük valahol a vásárhelyi határban. Egyik tanárunk izgatottan jön a déli eligazításról: holnap mindenki egyenruhát vesz, fehér ing, nyakkendő, sipszínór! Filmet csinálnak a csapatunkról, benne leszünk a híradóban! Délután egy órával előbb leáll a munka, gyakorolnunk kell a dalokat is, amelyeket gypotszűret közben éneklünk majd. A nóta szállt is („Szép gyermekem, jöjj ki a rétre...”), a nyakkendőket is lobogtatta a szél, hanem a gypotsorok, fekele gubók sehogyan nem tetszettek a svájcisapkás embernek, aki a gépekkel, kábelekkal bíbelődő legényeket komandírozta. A felnőttek kupaktanácsa után a gazdaság két embere elporzott egy ponyvás dzsippen, s valahonnan egész hónaljnyi hengeres csomagot hoztak. Bontogatták, s mutatták nekünk, miként is kell a maréknyi fehér vattával kiigazítani a teremtés hibáját. Négy-öt sort feldíszítettünk hát szépen, majd nekiálltunk, s az előttünk hasaló operatőr zümmögő masinája felé haladva szedegettük vissza a „termést” a vadonatúj vászontarisznyákba. A mi falunkba talán soha nem jutott el az a film, de Fűrge Jóska megesküdött rá később, hogy ő a keresztyanjánál látta Pesten. Felismert mindenkit, különösen kis Szalait és Csozát, ők valóban többször belelétek a gépbe, hiába ordított a svájcisapkás, hogy csak a munkára figyeljünk.

Azonosságok a későbbi élményrétegekben is: a faluról menekültek, s az otthonmaradtak megváltozott, olykor kifényesedett, máskor megcsorbult élete. Történelmi szelek repítettek távolra sok-sok embert. Barátot, rokont, szerelmezt. Újra talajt érni, azon biztonságosan megállni, sorsfordító idők adhatnak csak ilyen földadatot. Újhelyi azokra is figyel, akiknek ez sikerült, de értőn tárja föl a Mike Imrét, Dusa Piroskák titkait is. Mike Imre valóságosan balladai hőssé lesz a novellában, noha köznapi története különben alig érdemelne figyelmet. Valódi írói munka emelheti csak abba a magasságba, ahol egy öngyilkos paraszt szánnivaló sorsa többet jelent egyéni tragédiánál. Mégis szívszorítóbbnak, egyben igazabbnak érzem Dusa Piroška esetét. Őt is megnyomorítja az élet, sorsa teljességgel kilátástalan. Csak szenvedéseitől szabadulna, ha a kötél után nyúlna. Nem teszi megsem. Levetkőzteti, lefekteti részeg urát, s másnap ismét fél hatkor kel. Nem az összegürcölt új ház, a mozaiklapos konyha, a drága bútor, a soha nem használt finom ruhák tartják vissza, hanem az évezredes törvény: asszonynak viselnie kell a sorsát, bármily nehéz. Az asszonysors mindig nehéz. Vajon miért erősebbek, keményebbek, elszántabbak Újhelyi asszonyhősei, mint a férfiak? Az önéletrajzi írások választ adnak erre. Ott kiderül, hogy a válás után a fiú édesanyja mellett marad. Az anya többször megjelenik a novellákban, mindig szeretettel rajzolva, mindig erősen, biztosságot hordozón. Ez a tisztelet, szeretet sugárzik át a szerzőből a többi asszonyalakra, többször igazolva, hogy a viharokban széthullani készülő családot mindenkor ezek az erős, kemény, sok szenvedésen edződött asszonyok tartják össze. Ha mégsem sikerül, ők nevelnek hihetetlen küzdelemmel gyermeket mégis. Embert teremtenek, valóságosabban, mint az istenek.

Újhelyi már-már szociográfiai pontossággal ír. A rekkenő, bányászó, embert kiszárító hőség, a mikepércsi határ fekete abrosza, de akár egy falusi kocsmá légyzümmögéses nyári délutánjának képe — nem is filmszerűen — jól érezhetőn, író teremtetten tapintható valóságban jelenik meg. Talán ezért is érezhetjük olykor, hogy a szerző kezét egyik felől mintha Móricz Zsigmond fogná, a másikat — amellyel ír — mintha Sarkadi Imre vezetné. Ilyen mesterek tanítványától pedig — gondoltam — joggal számonkérhető az igazi pontosság. Megfogom tehát, például mindjárt ebben a szövegben: „Hajnalban indultál apáddal a földre. Megraktátok a szerket harmattól nedves kukoricával...” Hohó, testvér, már meg is fogtalak! Szegényparaszt hogyan is hagyhatta kint éjszakára a kukoricát? Hazavittük azt este mindig, s dobáltuk a góréba, hordtuk a padlásra viharlámpánál, de kint az nem aludhatott a földön! Aranyat a szabad ég alatt hagyni! Aztán: micsoda dolog, hogy téged nem küldtek el keresztyányához, szüledhez, bárhová, amikor feketén vágták le a kisbörjút? Nálunk egyszer két gyöngé malacot rekken tetek (igen ügyetlenül, mert sem apámnak,

sem testvéri sógoromnak nem volt gyakorlata ilyesmiben), s valahogyan fölfedeztem a titkot. Fél éjszaka magyarázták, micsoda bajok jöhetnek ránk, ha egyetlen szót elvakkantanék a dologról. Más apróságoknál is kérdőjelet akart rajzolni a ceruzám, aztán letettem mégis. Megértettem: ezek a természetes különbségek. Ott, Debrecen hónaljában, az ősi faluban ugyan ki félt volna éjszakai tolvajtól, aki — a más földjén! — összeszedi a leszűretelt termést? Az én falumban — lévén az újgazdák háromnegyede egykori cseléd — ez egészen természetes volt. Loptak az urasági földről, loptak most akár a tőszomszédtól, rokontól is, ha alkalom adódott. S bizony, a szolgálkölcs helyénvalónak tartotta a jelentgetést, árulkodást is. Lelke minden rugója megereszkedett ennek a népnek, s csak igen sokára igazodhatott a tágabb világ napjársához. Lám, a sok hasonlóság, azonosság mellett mennyi különbség! Mélyebbről, messzebből jöttünk? Nagypapok voltak reményeink, nagypapok lettek csalódásaink? Mohóbban akartunk enni, mint mások, mert semmi illemt nem tudunk? Lehet. A kiegyenlítődség megtörtént mégis. Korparancs és erős anyák álltak mögöttünk is, akik tanulni küldtek. Mindig visszahívón görbülő kezükkel kiröpítettek mégis. Ezernyi kín, baj, gyötretés után mindnyájan fölszabadultunk végül.

Gyötrelmes és gyönyörű gyerekkor, az útrabocsátók emberfeletti küzdelme; élmények, emberré növesztő esztendő: csupa-csupa adósság. Jól mondja Újhelyi János vallomásában. Az anyák persze itthagynak bennünket, mielőtt törleszthetnénk. Osztály és nép tartja számon az adósságot. Aki tudja ezt — mint e novelláskönyv szerzője — minden munkájával tisztessen fizet. Mert szolgálatra szegődött. (Szépirodalmi, 1977.)

ANNUS JÓZSEF

„...a szépség nyomában egy istennel sétálok”

TORNAI JÓZSEF: BOLDOG LÁTOMÁSOK

Tornai Józseftől az utóbbi években alig olvastam olyan szöveget, amiből ne sütné ki valamiképpen a vágyakozás egy olyan teljes és természetes (természetközeli) élet után, amelyben még száz-százötven évvel ezelőtt is részük volt „nehéz sorsuk, gyors, igazságtalan haláluk ellenére is boldogan viruló” őseinknek. Sok versében (például a készülőfélben levő Veres Péter-énekekben), prózájában, az Új Írásban közölt önesszéjében, nyilatkozataiban és a világ törzsi költészetéből készült antológiájának bevezetőjében is hangoztatja válságélményét és megoldást remélő elgondolását. Nem volt ez a válság- és vágyéret és ez az elhatározás soha sem idegen tőle, mert eredendő helyzetéből, a társadalmi és irodalmi életben elfoglalt helyéből s persze világszemléletéből következett. Tizenöt éves baráti kapcsolatunk során ez az eredendő helyzet és a kialakult hely volt az egyik összekötő kapocs közöttünk, amely a nemzedéki, életkori lépcsőkülönbségeket eltüntette. S persze az is, hogy helyzetünket, helyünket és vágyainkat mindig kívülről is láttuk és értelmeztük, s a magunk egyéni módján életviteli és esztétikai vetületeit, világnézeti összegezését érvényesíteni is próbáltuk. Megismerkedésünk idején, a Belvárosi Kávéház „műhelyébe” verődött társaságban emlékezetem szerint a „mágikus realizmus” volt az a kifejezés, amely szemléletünk irodalmi, stílári megfelelőjét jelezte. Akkoriban én a szakma tanoncaként sok mindent elleshettem (átvehettem) Tornaitól, aki már megírta a *Tavaszi holdtöltét*, a mágikus realizmus (de mondhatok egyszerűen szürrealizmust is) egyik legszebb magyar versét, amelyben az avantgardizmus lírai logi-